

ԱՍՏՈՒԱՍՏԱՆՉԻ ԱՐԴԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ՀԱՄԱՐ
ԱՐԿԵՍՏԱԿԱՆ ԲԱՆԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՀԱՄԱՅՆՑԻ ԳՈՐԾԱԾՈՒԹԻՒՆ
(ՀԱԿԻՐՃ ԱԿՆԱՐԿ)¹

1. ՆԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆ

Աստուածաշունչի ուսումնասիրութեան նշանակութիւնը շատ մեծ է, որովհետեւ ան կ'ընդգրկէ կրօնական, մշակութային եւ կրթական հարթութիւններ: Աշխարհի մը մէջ, ուր բազմազանութիւնը եւ հաղորդակցական միջոցներու առաջընթացքը կը տիրեն ամենուրեք, Աստուածաշունչի ուսումնասիրութիւնները հիմնաքար ըլլալ կը շարունակեն անհատներու, եկեղեցիներու եւ կրօնական տարբեր հաստատութիւններու համար: Հետեւեալ ներածութեամբ կը ջանանք փոխանցել անոր կարեւորութիւնը:

Աստուածաշունչի ուսումնասիրութիւնները միջոց են, որով անհատները կը ձգտին խորացնել իրենց հաւատքի ըմբռնումը՝ ուսումնասիրելով Սուրբ Գրոց մէջ ներառուած պատմութիւնները, ուսուցումները եւ մարգարէութիւնները: Այս ուսումնասիրութիւններով անհատներ եւ հաստատութիւններ կը ներգրաւուին արտացոլող եւ փոխակերպող ճամփորդութեան մը մէջ, ուր անոնք կը գտնեն փրկութեան ճանապարհը, բարոյական որոշումներու համար հիմք եւ անձնական աճի եւ նպատակի համար առաջնորդութիւն:

Աստուածաշունչը դարեր շարունակ կարեւոր դեր խաղացած է նաեւ մշակութային եւ պատմական ժառանգութեան միասնաբար ըմբռնումը խթանելու գործին մէջ: Աստուածաշունչի ազդեցութիւնը, կրօնական հաստատութիւններէ՝ եկեղեցիներէ եւ համայնքներէ ու ծառայական խմբաւորումներէ տարածուելով, նաեւ գրականութեան, արուեստի, փիլիսոփայութեան եւ նոյնիսկ իրաւական համակարգերու վրայ գործած է խոր ազդեցութիւն անոնց ձեւաւորման ու փոխակերպութեան գործընթացին

¹* Ստացուել է՝ 18.08.2024, գրախօսուել է՝ 18.09.2024: Էլ. հասցէ՝ duzunyan@gmail.com:

մէջ: Աստուածաշունչի պատմութիւններն ու նիւթերը միահիւսուած են մարդկային քաղաքակրթութեան խճանկարին մէջ՝ դարձնելով Աստուածաշունչի ուսումնասիրութիւնը ակադեմիական եւ մտաւոր որոնումներու անբաժանելի բաղադրիչը: Նոյնը պէտք է ըլլայ ժամանակակից կրթական հարթակի վրայ, եւ Աստուածաշունչի ուսումնասիրութիւնները պէտք է գտնեն իրենց տեղն ու ազդեցութիւնը:

Ժամանակակից դարաշրջանին մէջ եւ յատկապէս բարոյականի եւ հաւատի տկարացման պայմաններու տակ Աստուածաշունչի ուսումնասիրութիւնները կը շարունակեն կեդրոնական եւ առանցքային դեր ունենալ աշխարհով մէկ, հասարակութիւններու հոգեւոր եւ բարոյական կառուցուածքի ձեւաւորման գործընթացին մէջ: Որպէս Աստուծային օրինաց եւ Յիսուս Քրիստոսի փրկագործական տնօրինութեանց գլխաւոր վկայ՝ Աստուածաշունչը անզուգական նշանակութիւն ունի անթիւ անհատներու համար՝ անցնելով աշխարհագրական եւ մշակութային բոլոր սահմանները: Այն ոչ միայն Աստուծային տնօրինութիւններու արձանագրութիւն եւ կրօնական ուսուցումներու ուղեցոյց է, այլ նաեւ կը ծառայէ որպէս յաւերժական իմաստութեան, բարոյական առաջնորդութեան եւ ընկերային սկզբունքներու հիմնական առաջնորդ եւ կողմնացոյց:

Մինչ անհատները կը կողմնորոշուին ժամանակակից աշխարհի բարդութիւններու մէջ, Աստուածաշունչի ուսումնասիրութիւններու միջոցով ձեռք բերուած պատկերացումները կը շարունակեն առաջնորդութիւն, միաթափանցութիւն եւ նպատակի զգացում տալ՝ դարձնելով այն ԻԱ. դարի մշակութային եւ կրօնական կեանքի եւ ապրելակերպի կենսական կողմը:

Միջոցներու, մասնաւորապէս համացանցի եւ արհեստական բանականութեան արագ առաջընթացը մեծ փոփոխութիւններ առաջացնել սկսած է տարբեր ոլորտներու մէջ: Արհեստական բանականութեան գործածութիւնը ներթափանցեց ամենուրեք եւ սկսաւ գործածուիլ կեանքի բոլոր ոլորտներու մէջ, ուր կրօնքը եւ կրօնական ուսումնասիրութիւնները բացառութիւն չեն կազմեր²: Դեռեւս աւելի քան կէս դար այս նիւթը

² Արդէն կազմուած է կայք, ուր մարդիկ ձեռք առած են արհեստական բանականութեան եւ հաւատքի միասին գործածութիւնը: Իրենց խօսքով՝ «Մեր առաքելութիւնը, հաւատացեալ մարդոց, ժամանակի փորձառութենէ անցած, հաւատքի վրայ հիմնուած արժէքներն ու իմաստութիւնը իրենց արհեստական բանականութեան էթիկական գրոյցներուն միացնելու համար զինել եւ խրախուսել է: Our mission is to equip and encourage people of faith to bring time-tested, faith-based values and wisdom to the ethical AI conversation» <https://aiandfaith.org/>:

սկսած էր զբաղեցնել գիտական ոլորտը: Այսպէսով կրօնական գետնի վրայ AI-ի մասին սկսած էին եւ կը շարունակուին կարծիքներ յայտնուիլ եւ հրատարակուիլ՝ գիրքեր եւ յօդուածներ: Քանի մեր նիւթը չէ ուսումնասիրել պատմութիւնը կը բաւարարուին քանի մը կարեւոր հրատարակութիւններ նշել, անոնց համար, որոնք կ'ուզեն հետաքրքրուիլ այս նիւթով³:

Ժամանակակից դարաշրջանին մէջ եղանակներն ու համապատասխան միջոցները դարձած են ուսումնառութիւնը դիւրացնելու եւ կրթական փորձառութիւնները հարստացնելու անփոխարինելի գործիք: Արհեստական բանականութեան ի յայտ գալը մեծ յեղափոխութիւն պատճառած է կրթութեան ոլորտին մէջ՝ պարտաւորելով նոր լուծումներ գտնել եւ վերատեսութեան եւ փոփոխման ենթարկել դասաւանդման աւանդական մեթոդներու մէջ: Արհեստական բանականութեան միաձուլումը կրթական գործընթացին սկսած է բարձրացնել եւ զօրացնել արդիւնաւէտութիւնը, դիւրացուցած է անհատական ուսուցման փորձը եւ ընդլայնած է գիտելիքներու ձեռքբերման շրջանակը: Կրօնագիտութիւն ոլորտին մէջ արհեստական բանականութեան գործածութիւնը նոր ուղիներ բացած է Սուրբ Գրոց եւ վարդապետութիւններու ուսումնասիրութեան եւ ըմբռնման համար⁴:

Հիմնական ներդրումներէ մէկը կը գտնուի լեզուի մշակման ոլորտին մէջ, ուր արհեստական բանականութեան կիրառումը շատ կը դիւրացնէ բարդ լեզուական նրբերանգները վերլուծելու եւ մեկնաբանելու խնդիրները: Այս կարողութիւնը շատ կարեւոր է նաեւ կրօնական բնագրերու ուսումնասիրութեան պարագային: Մասնաւորապէս Աստուածաշունչի ուսումնասիրութիւններու համար մասնագիտացած միջոցներ սկսած են

³ Ասկէ երեսուն տարի առաջ հրատարակուած է կարեւոր աշխատութիւն մը, ուր AI-ի մասին մինչեւ 1990-ական թուականներ կատարուած աշխատութիւններու պատմականը կը տրուի: Crevier՝ Daniel, AI: the tumultuous history of the search for artificial intelligence, BasicBooks, New York, 1993: Գիրքի 278–280 էջերու մէջ կը խօսի նաեւ արհեստական բանականութեան եւ կրօնքի յարաբերութեան մասին:

Հետեւեալ գիրքը կ'ուսումնասիրէ արհեստական բանականութեան ապագան՝ ձեռք առնելով մերժողական եւ ջատագովական խումբերու տեսակէտները: Haugeland, John, Artificial Intelligence: The Very Idea, A Bradford Book, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1989:

Նաեւ լաւ յօդուած մըն է հետեւեալը՝ Herzfeld, Noreen. 2003. Creating in Our Own Image: Artificial Intelligence and the Image of God. Zygon ®: Journal of Religion and Science 37(2): 303–316:

⁴ Այս նիւթի մասին ուղեցոյց մը իսկ պատրաստուած եւ հրատարակուած է, թէ ինչպէս կարելի է արհեստական բանականութիւնը գործածել որպէս ուսումնասիրութեան գործիք: <https://www.lordslibrary.com/how-to-use-ai-as-a-bible-study-tool/>:

մշակուիլ եւ ապագային ի յայտ պիտի գան համակարգչային ծրագրեր բոլորովին մասնագիտացած այս ոլորտին մէջ: Այս զարգացումը կարելիութիւններ պիտի տայ աւելի ճշգրիտ թարգմանութիւններ կատարելու եւ բնագրերու իմաստները աւելի խոր կերպով հասկանալու համար⁵:

Աւելին, արհեստական բանականութեան տուեալները վերլուծելու կարելիութիւնները պատկերացումներ եւ օրինաչափութիւններ կը տրամադրեն կրօնական բնագրերու մէջ, որոնք կրնան դժուար ըլլալ աւանդական եղանակներ կիրառելիս: Տուեալներու վրայ հիմնուած այս մօտեցումը կրօնական ուսուցումները, պատմական միջավայրը եւ մշակութային հետեւանքները աւելի համակարգուած եւ համապարփակ ուսումնասիրելու կարելիութիւնը կու տայ, որ կը զօրացնէ գիտելիքի գիտական հետապնդումը աստուածաբանական ուսումնասիրութիւններու մէջ:

Բնականաբար կարելի է շատ աւելին ըսել, բայց կը մտածենք, թէ բաւարար է այսքանը՝ բացատրելու համար մեր միտքը: Քանի որ միջոցները կը շարունակեն զարգանալ, արհեստական բանականութեան եւ կրօնական կրթութեան միջեւ համագործակցութիւնը կը խոստանայ նոր զարգացումներ: Թուայնացման դարաշրջանին մէջ ան կը բերէ նոր կարելիութիւն՝ հնագոյն իմաստութիւնը եւ Աստուածային Գրոց ըմբռնումը աւելի մատչելի եւ ներկայ ժամանակներու մտածելակերպի համապատասխան դարձնելու գործընթացին մէջ:

2. ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆԶԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԵԱՆ

ԱԻԱՆԴԱԿԱՆ ԵՒ ԱՐԴԻ ՄԵԹՈԳԻՆԵՐ

Աստուածաշունչի ուսումնասիրութիւնները ժամանակի ընթացքին զարգացած են՝ ներառելով աւանդական մեթոդները, որոնք կիրառուած են դարեր շարունակ եւ յարմարած են ժամանակակից մօտեցումներուն: Կարճ ակնարկ մը նետենք Աստուածաշունչի ուսումնասիրութեան աւանդական եւ ժամանակակից եղանակներու վրայ:

Աւանդական եղանակներ

- Բացատրական ֆարզչութիւն/ուսուցում

⁵ Օրինակ մըն է հետեւեալ յօդուածը, ուր կը բացատրէ նոր աշխատանք մը եբրայական բնագիրը ուսումնասիրելու համար՝ <https://bibleinterp.arizona.edu/articles/new-technology-ancient-world-using-artificial-intelligence-study-ancient-hebrew-texts>:

Կրօնական շատ աւանդոյթներու մէջ բացայայտող քարոզչութիւնը ներառած է Աստուածաշունչի որոշ հատուածի կամ գրքի մանրամասն բացատրութիւն կամ մեկնաբանութիւն: Ուշադրութեան կենտրոնն է բնագրի իմաստը բացատրել եւ անոնց կիրառման ճամբաները ցոյց տալ ժողովուրդին:

- Աստուածաշունչի ուսումնասիրութիւններ փոքր խումբերու մէջ

Փոքր խումբերով քննարկումներ կը կատարուին կրօնական բազմաթիւ համայնքներու մէջ: Մասնակիցները կը հաւաքուին՝ կարդալու եւ քննարկելու որոշ հատուածներ: Անոնք կը կ'հաղորդեն իրենց պատկերացումները, հարցումներ կ'ուղղեն իրարու եւ կ'աջակցին բնագիրը հասկնալու խնդիրներուն մէջ:

- Lectio Divina

Հինքրիստոնէական կիրառումը՝ Lectio Divina-ն, ներառած է աստուածաշնչական հատուածի դանդաղ ու խորհրդածական ընթերցումը, որուն կը յաջորդէ մտորում, աղօթք եւ խորհրդածութիւն: Այն կ'ընդգծէ խոր եւ անձնական կապ մը բնագրի հետ:

- Վերառական (Thematic) ուսումնասիրութիւններ

Այս եղանակը ներառած է Աստուածաշունչի վերտառական ուսումնասիրութիւն ըստ պարունակած նիւթի: Խումբեր կամ անհատներ Աստուածաշունչի տարբեր հատուածներու մէջ կ'ուսումնասիրեն զանազան նիւթեր, ինչպիսին են սէրը, ներողամտութիւնը կամ յատուկ առաքինութիւնները եւլն: Նաեւ այս ուսումնասիրութիւնը կարելիութիւն կը ստեղծէ թէ՛ անհատներու եւ թէ՛ խումբերու՝ խորանալու զանազան նիւթերու շուրջ եւ իւրացնելու զանոնք:

- Անգիր սերտում

Աւանդաբար, հիմնական հատուածներ կամ ամբողջական հատուածներ անգիր սորվիլը սովորական կիրառում մը եղած է, որ կը խթանէր բնագրի հետ խոր կապ մը եւ կը դիւրացնէ անոր պահպանումը:

Արդի եղանակներ

- Աստուածաշունչի առցանց ուսումնասիրութեան հարթակներ

Համացանցի գալուստով եւ կայծակնային զարգացումով տարբեր հարթակներ Աստուածաշունչի առցանց ուսումնասիրութեան կարելիութիւններ առաջացուցին: Նաեւ ստեղծուած են կարելիական (virtual) ուսումնասիրութեան խումբեր, զուգախօս (interactive) դասընթացներ եւ զարգացած են հսկայ բազմահաղորդ (Multimedia) բովանդակութիւն:

Այս հարթակները անհատներու համար կարելիութիւն կը ստեղծեն համաշխարհային մասնակցութիւն բերելու տարբեր ուսումնասիրութեան ոլորտներու մէջ⁶:

- Բջջային յաւելումներ եւ թուային գրքեր

Բջջային յաւելումները եւ թուային գրքերը կ'ապահովեն դիւրին մուտք դէպի Աստուածաշունչ, մեկնաբանութիւններ, ուսումնասիրութեան ուղեցոյցներ եւ այլ աղբիւրներ: Օգտագործողները կրնան զբաղիլ նիւթի հետ, ըստ իրենց յարմարութեան՝ առանց կապուած մնալու ժամանակի կամ տեղի պայմաններու, որ կը բարձրացնէ ուսումնական ժամանակացոյցի ճկունութիւնը⁷:

- Թուային Աստուածաշունչի ծրագրեր

Աստուածաշունչի ուսումնասիրութեան առաջադէմ թուային ծրագրակազմը կարելիութիւն կու տայ ուսումնասիրել Աստուածաշունչը՝ օգտագործելով այնպիսի առանձնայատկութիւններ, որոնցմէ են առաջադէմ որոնումը, խաչաձեւ յղումը եւ լեզուական գործիքները: Այս գործիքները շատ կը դիւրացնեն բնագրի խոր վերլուծութիւնը եւ ուսումնասիրութիւնը⁸:

- Հեռաձայնային եւ առցանց ֆարոգներ

Կրօնական շատ կազմակերպութիւններ այժմ կը պատրաստեն հեռաձայնային, ձայնասփռումներ եւ առցանց քարոզներ՝ աստուածաշն-

⁶ bibleai.com, bible.ai եւ openbible.info կայքէջերը լաւ օրինակներ են, որոնց մասին հակիրճ կ'արտայայտուինք ստորեւ:

⁷ YouVersion բջիջային յաւելումը լաւ օրինակ մըն է: Կարելի է ներբեռնել բոլոր հարթակներէն:

⁸ Հետեւեալները լաւագոյն ծրագրերն են. Logos Software շատ լայն ուսումնասիրութեան կարելիութիւններ կը ստեղծէ: Ծրագրի մէջ Սուրբ Գրոց բազմաթիւ լեզուական տարբերակներու առընթեր նաեւ եկեղեցական հայերէտ մեկնութիւններու եւ զանազան աւանդութիւններէ մեկնիչներու գործերը ներառուած են: logos.com Paratext ծրագիրը մասնաւորապէս մշակուած է Սուրբ Գրոց թարգմանութեան համար: Նոյն պատուհանի մէջ կարելի է տեսնել Սուրբ Գրոց տարբեր լեզուներով բնագրերը, նոր թարգմանութիւն ստեղծել, առաջարկներ կատարել, առցանց խմբային աշխատանքներ տանիլ, բառարաններ կազմել եւլն: paratext.org: Bible Worksը լաւագոյն ծրագրերէն մէկը եղած էր, իրենց բառերով՝ «providing a suite of professional tools aimed at enabling students of the Word to “rightly divide the word of truth”»: Անոր մէջ կարելի էր գտնել Սուրբ Գրոց տարբեր լեզուներու տարբերակները, նաեւ եբրայեցերէն եւ յունարէն բնագրերու իւրաքանչիւր բառի վերլուծութիւնը, եբրայեցերէն եւ յունարէն սորվելու տարբեր ծրագրեր եւ շատ անելիք: Սակայն 2018 թուականէն սկսեալ այս ծրագրի վաճառքը դադարած է: Սակայն դեռ շատեր կը շարունակեն օգտագործել եւ նաեւ տարածել զայն, որոնցմէ է այս յօդուածին հեղինակը: Թէեւ պաշտօնապէս չենք հանդիպած գրութեան մը, որ հաստատէ մեր կարծիքը, բայց կը մտածենք թէ, վաճառքին դադարումը զայն վերածած է abandonware-ի, որ ըսել է թէ՛ տարածումը ձրի դարձած է:

չական ուսուցումները հասանելի դարձնելով աւելի լայն լսարաններու համար: Այս հարթակները յաճախ ներառած են բազմահաղորդ տարրեր՝ տեսանիւթ եւ տեսողական օժանդակ միջոցներ:

- Ընկերային հաղորդակցման հարթակ եւ առցանց համայնքներ

Յիշեալները կարելիութիւն կու տան մտքեր փոխանակելու, հատուածներ քննարկելու եւ աւելի լայն լսարանի հետ կապուելու համար, որ Աստուածաշունչի ուսումնասիրութեան աւելի աշխոյժ եւ զուգախօս մօտեցում ցուցաբերելու միջոցն էր կը ստեղծեն:

Աւանդական եւ ժամանակակից եղանակներու համադրութիւնը անհատներուն եւ համայնքներուն կ'արտօնէ Աստուածաշունչի ուսումնասիրութեան մօտենալ ըստ իրենց նախասիրութիւններուն, ուսուցման ոճերուն եւ մշակութային միջավայրին: Այլազան միջոցներու միաձուլումը ընդլայնած է Աստուածաշունչի ուսումնասիրութեան կարելիութիւնները՝ դարձնելով այն աւելի մատչելի եւ յարմար ժամանակակից լսարանի տարբեր կարիքներին:

3. ԱՐՀԵՍՏԱԿԱՆ ԲԱՆԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԴԵՐԸ ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՁԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԵԱՆ Մէջ

Արհեստական բանականութիւնը կրնայ նշանակալից դեր խաղալ Աստուածաշունչի ուսումնասիրութեան բարելաւման գործունէութեան մէջ՝ օգտագործելով տարբեր եղանակներ՝ ներառեալ թարգմանութիւններու լեզուական մշակումը եւ տուեալներու վերլուծութիւնը՝ աւելի խոր պատկերացումներու համար: Ահա ականարկ մը, թէ ինչպէս արհեստական բանականութիւնը կրնայ նպաստել այս սպասումներուն.

- Թարգմանութիւններու լեզուական մշակում

Մեքսիկական թարգմանութեան ծառայութիւններ: Արհեստական բանականութեան վրայ աշխատող լեզուներու մշակման գործիքները, ինչպիսիք են մեքսիկական թարգմանութեան ալգորիթմները, կրնան օգնել Աստուածաշունչի բնագրերը բազմաթիւ լեզուներով թարգմանելու գործին մէջ: Այս համաշխարհային լսարանի համար կը դիւրացնէ հասանելիութիւնը եւ թոյլ կուտայ գիտնականներուն եւ ընթերցողներուն ներգրաւուելու Սուրբ Գրոց ուսումնասիրութեան մէջ, որոնք արհեստական բանականութեան միջոցով կրնան տիրապետել բնօրինակ լեզուներուն:

Շարակարգէն տեղեակ թարգմանութիւններ: Արհեստական բանականութեան առաջադէմ տարբերակները մօտ ապագային կրնան վերլուծել աստուածաշնչային հատուածներու համատեքստը՝ հաշուի առնելով լեզուական նրբութիւնները եւ պատմական յղումները: Այս կ'ապահովէ աւելի ճշգրիտ թարգմանութիւններ՝ պահպանելով բնագրի նախատեսուած իմաստը:

Համեմատական վերլուծութիւն: Արհեստական բանականութիւնը կրնայ օգնել գիտնականներուն տարբեր թարգմանութիւններու համեմատական վերլուծութիւններ իրականացնելու, ձեւակերպելու եւ մեկնաբանութիւններու տատանումները բացայայտելու խնդրին մէջ: Այս մեծապէս օգտակար կրնայ ըլլալ աստուածաշնչական հատուածներու թարգմանութեան տարբեր ձեւերու համապարփակ պատկերացում կազմելու մէջ:

- Շարակարգը հասկանալու համար զգացումներու վերլուծութիւն

Բնագրերու մէջ զգացումներու յայտնաբերում: Զգացումներու վերլուծութիւնը կրնայ կիրարկուիլ աստուածաշնչեան բնագրերու վրայ՝ զգացումներու նրբութիւնները բացայայտելու եւ հասկանալու համար: Այս կ'օգնէ հատուածներու մէջ զգացումներու խորքը ճանչնալու եւ գիտնականներուն կարելիութիւնը կու տայ, որ անոնք խորանան Սուրբ Գրոց մէջ արտայայտուած մարդկային փորձառութիւններու մէջ:

Զգացումներու վերլուծութիւնը կրնայ կիրառուիլ աստուածաշնչեան հատուածներու վերաբերեալ անձնական արտացոլումները վերլուծելու համար, օրինակ՝ քարոզները, մեկնաբանութիւնները եւ առցանց զրուցակցութեան մէջ կատարուած քննարկումները: Այս կրնայ օգնել հասկանալու, թէ մարդիկ ինչպէս կ'ընկալեն Աստուածաշունչի տարբեր մասերը եւ զգացական կապ ունին անոր հետ:

- Տուեալներու վերլուծութիւն աւելի խոր պատկերացումներու համար

Կադապարները հանչնալ: Արհեստական բանականութեան հայթայթած տուեալներու վերլուծութիւնը Աստուածաշունչի մէջ գտնուող օրինաչափութիւնները եւ կրկնուող թեմաները կրնայ բացայայտել: Հսկայական քանակութեամբ բնագրեր մշակելով՝ արհեստական բանականութիւնը գիտնականներուն եւ հետազօտողներուն կ'օգնէ, որ բացայայտեն պահուած կապերը, աստուածաբանական նիւթերը եւ պատմական կառույցները, որոնք աւանդական եղանակներու միջոցով կրնան ակնյայտ չըլլալ:

Իմաստային վերլուծութիւն: Արհեստական բանականութեան իմաստային վերլուծութեան կարելիութիւնները կրնան նպաստել աստուածաշնչեան

հատուածներու իմաստի աւելի խոր հետազօտումին, ուր ներառած է բառերու, մօտեցումներու եւ աստուածաբանական թեմաներու միջեւ փոխարարներութիւններու ըմբռնումը, որով բնագրի աւելի հարուստ պատկերացում կազմելու կարելիութիւն կ'ապահովուի:

Պատմական համապատկեր: Արհեստական բանականութեան վրայ հիմնուած տուեալներու վերլուծութիւնը կրնայ օգնել աստուածաշնչեան իրադարձութիւններու մթնոլորտի աւելի լաւ ըմբռնումին՝ վերլուծելով պատմական եւ մշակութային տուեալները: Սա կարելիութիւն կ'ընձեռէ հատուածներու առաւել տեղեկացուած մեկնաբանութեան, ուր հաշուի առնուած կ'ըլլայ իրենց գրուած հասարակական-քաղաքական եւ մշակութային միջավայրերը:

Ընդհանուր առմամբ արհեստական բանականութեան համագործակցութիւնը Աստուածաշունչի ուսումնասիրութեան մէջ կը բարելաւէ լեզուական ճշգրտութիւնը, զգացումներու ըմբռնումը եւ վերլուծական խորութիւնը՝ առաջարկելով գիտնականներուն եւ ընթերցողներուն նոր հեռանկարներ եւ պատկերացումներ Աստուածաշունչի բնագրին վերաբերեալ:

Առ այժմ լայնօրէն ճանաչում գտած կամ յատուկ արհեստական բանականութեան յաւելուածներ չկան, որոնք նախատեսուած ըլլան բացառապէս Աստուածաշունչի ուսումնասիրութիւններու համար: Այնուամենայնիւ կան արհեստական բանականութեան ընդհանուր գործիքներ եւ հարթակներ, որոնք կրնան կիրարկուիլ Աստուածաշունչի ուսումնասիրութեան տարբեր պահանջները բարելաւելու համար:

Ստորեւ կու տանք արհեստական բանականութեան քանի մը յաւելուածներ եւ համակարգչային ծրագրեր, որոնք կը գործածուին տարբեր հարթակներու վրայ, գաղափար կու տան Աստուածաշունչի ապագայ ուսումնասիրութիւններու համար, թէ ինչպէս ծրագրեր կրնան պատրաստուիլ զուտ Աստուածաշունչի ուսումնասիրութիւններու համար⁹, որոշ ծրագրեր կրնան մինչեւ իսկ այժմ ալ գործածուիլ այս նպատակով: Մենք ստորեւ բերած ենք մեր առաջարկները հետաքրքրուողներու համար:

⁹ Շատ նոր ինծի հասաւ համակարգչային արհեստական բանականութեան նոր թրքերէն ծրագրի մը լուրը, որ պիտի օգնէ Սուրբ Գրոց քարոզութեան եւ ուսումնասիրութեան համար՝ թուրք մթնոլորտի մէջ: Թերեւս պատրաստութեան եւ վերաքննութեան շրջանի մէջ է, բայց շուտով կը հրատարակուի առաջին կատարելագործուած տարբերակը: Այժմու գործընթացի փորձառական տարբերակին կարելի է հասնիլ՝ <https://avrasya-ai.vercel.app> կայքէջէն:

Ա. Մեքենայական թարգմանության գործիքներ

Ճիշտ է, թէ Աստուածաշունչի լեզուական նրբերանգներու թարգմանությունը շատ դժուար եւ մասնագիտական գործ է, բայց թարգմանական գործիքներ այնքան արագ կ'առաջանան, որ մօտ ապագային պիտի ունենանք կատարելի մօտ թարգմանություններ: Թէեւ երթալով աւելի կը բարելաւուին Google Translate-ը կամ Microsoft Translator-ը, որոնք կրնան օգնել աստուածաշնչեան բնագրերը թարգմանել տարբեր լեզուներով՝ խթանելով հասանելիությունը համաշխարհային լսարանի համար, բայց եւ այնպէս լաւագոյն տարբերակը կը նկատենք DeepL.com-ը, որ զանազան լեզուներու համար շատ որակաւոր թարգմանություններ կ'ապահովէ: Բնականաբար մենք չենք այս առաջին մտածողը Հարաւային Քալիֆորնիայի համալսարանի մէջ արդէն իսկ սկսած են այս նիւթով ուսումնասիրություններ, որոնց մասին հրատարակուած է յօդուած մը¹⁰:

Առ այսօր կատարուած թարգմանություններու թիւը այդքան բարձր է, որ լեզուներու համեմատություն կատարող արհեստական բանականութեան գործիք մը շատ դիւրին պիտի կարողանայ լաւագոյն թարգմանությունները կատարել:

Բ. Զգացումներու վերլուծության գործիքներ¹¹

Զգացումներու վերլուծութեան գործիքները, որոնցմէ են IBM Watson Tone Analyzer-ը կամ Google Cloud Natural Language API-ն, կրնան կիրարկուիլ աստուածաշնչեան հատուածներու զգացական միջավայրն ընկալելու համար՝ բացայայտելով հերոսներու կամ հեղինակներու կողմէ արտայայտուած զգացումները: Այս առիթը կու տայ սուրբգրային յատուածներու մէջ արտայայտուած զգացումներու ըմբռնումը դիւրացնել՝ մանաւանդ սկսնակ մակարդակի ընթերցողներու համար:

¹⁰ Թէեւ կարճ, բայց շատ լուսաբանող յօդուած մըն է: Fiona André, USC Researchers Use AI to Help Translate Bible Into Very Rare Languages, <https://religionnews.com/2023/07/05/usc-researchers-use-ai-to-help-translate-bible-into-very-rare-languages/>: Յօդուածը վերահրատարակուեցաւ նաեւ <https://www.thebanner.org/news/2023/08/usc-researchers-use-ai-to-help-translate-bible-into-very-rare-languages>:

¹¹ Զգացումներու վերլուծութեան գործիքները այն համակարգչային ծառայություններն են, որոնք վերլուծելով գրաւոր բնագիրը՝ կ'որոշեն, թէ ինչ զգացողական երանքով գրուած է գրությունը կամ ինչ զգացումներ կը փոխանցէ իր ներսիդին: Այս տեսակի գործիքները սովորաբար կ'օգտագործեն բնական լեզուի մշակման (NLP) եւ մեքենայական ուսուցման արդիւթմաներ, որպէսզի յայտնաբերուի եւ դասակարգուի բնագրի մէջ արտայայտուած զգացումները: Այս ծառայությունները կրնան բնորոշել ուրախությունը, տխրությունը, բարկությունը, վախը եւ այլն: Անոնք ծառայութեան գործածողներուն կ'օգնեն հասկնալ գրություններու եւ ի մասնաւորի մեծածաւալ բնագրերու զգացական նրբությունները:

Գ. Բնագրային Mining-ի վերլուծական հարթակներ

RapidMiner-ի կամ KNIME-ի նման հարթակները, որոնք կ'առաջարկեն բնագրի գիտաքննում (text Mining) եւ վերլուծական կարելիություններ, կրնան գործածուիլ աստուածաշնչեան բնագրի մեծ ծավալի տուեալներու վերլուծութեան համար՝ բացայայտելով օրինաչափությունները, նիւթերը եւ Սուրբ Գրոց միջեւ փոխյարաբերությունները: Այս ծրագրերով տարիներու աշխատութեամբ ձեռք բերուած համաբարբառները կարելի է քանի մը վայրկեանի մէջ պատրաստել կամ որեւէ մէկ նիւթով վայրկեաններու մէջ բոլոր Աստուածաշունչը որոնել եւ պատրաստ ցանկ եւ վերլուծութիւն ի ձեռին ունենալ:

Դ. Որոնման եւ խաչաձեւ յղումներու գործիքներ

Elasticsearch-ի¹² կամ Algolia-ի¹³ նման, արհեստական բանականութեամբ ընդլայնուած որոնման համակարգերը, կրնան բարելաւել աստուածաշնչեան հատուածներու որոնման եւ խաչաձեւ յղումներու արդիւնաւէտութիւնը՝ կարելիութիւն տալով գործածողներուն արագ գտնել ճշգրիտ եւ դիպուկ հատուածներ կամ յարակից բովանդակութիւն: Այս նաեւ գործածողներու առիթը պիտի տայ, թէ անոնք աստուածաշնչային աւանդական եւ արդի մեկնություններու կայծակնային արագութեամբ հասնին եւ կարենան համեմատություններ կատարել:

Ե. Արհեստական բանականութեամբ անձնական Աստուածաշնչային ուսումնասիրութեան կայքէջեր

Openbible.info հարթակը կարելիութիւն կ'ընծայէ անձնական ուսումնասիրութիւն կատարել աստուածաշնչային որեւէ համարի մասին եւ նաեւ կ'առաջարկէ խորհրդածություններ եւ աղօթքներ տուեալ նիւթի մասին¹⁴: Համացանցի եւս երկու կայքէջ բացուեց՝ bibleai.com եւ bible.ai, որոնք մասնագիտացած են Աստուածաշունչի որոնման նիւթի մէջ: Բաւական բարձր մակարդակի պատասխաններ կարելի է քաղել այս հարթակներէն:

Զ. Համատեղ ուսուցման հարթակներ

Առցանց հարթակներն ու զրուցակցությունները, որոնք կը նպաստեն Աստուածաշունչի համատեղ ուսումնասիրութեան, կրնան միաձուլել արհեստական բանականութեան վրայ հիմնուած առանձնաշատկություն-

¹² Տե՛ս elastic.co/elasticsearch:

¹³ Տե՛ս algolia.com:

¹⁴ Այս նիւթի մասին բացատրական մը հրատարակուած է նաեւ նոյն հարթակի մէջ՝ <https://www.openbible.info/blog/2022/08/exploring-ai-assisted-bible-study/>:

ները՝ քննարկումներ կազմակերպելու, համապատասխան հատուածներ առաջարկելու կամ մասնակիցներու հետաքրքրութիւններու հիման վրայ լրացուցիչ աղբիւրներ տրամադրելու համար: Այս նիւթի մասին պիտի անդրադառնանք առանձին բաժնի մէջ:

Կարելոր է նշել, որ արհեստական բանականութեան միաձուլումն Աստուածաշունչի ուսումնասիրութիւններուն զարգացող ոլորտ է, եւ նոր գործիքներ կամ յաւելուածներ կրնան մշակուիլ եւ ըստ մեր կարծիքին՝ կը մշակուին այս յօդուածի պատրաստութեան ժամանակ իսկ: Բացի այդ՝ միջոցների բարեվարք օգտագործումը եւ կրօնական ետնախորքի մէջ տարաբնոյթ մեկնաբանութիւններու դիտարկումը կարելոր գործօններ են՝ Սրբազան բնագրերու ուսումնասիրութեան մէջ՝ արհեստական բանականութեան կիրառման ժամանակ: Հետազօտողները, մշակողները եւ կրօնական մանկավարժները պէտք է ուսումնասիրեն արհեստական բանականութեան յատուկ յաւելուածները կամ յարմարեցնեն առկա գործիքները՝ ապագային Աստուածաշունչի ուսումնասիրութիւններու եզակի կարիքներուն աւելի լաւ ծառայելու համար:

4. Համատեղ ուսուցման համար համացանցի օգտագործում

Քանի մը առցանց եւ զրուցակցական հարթակներ եւ համայնքներ ի յայտ եկած են՝ հեշտացնելու Աստուածաշունչի համատեղ ուսումնասիրութիւնները՝ թոյլ տալով տարբեր ծագում ունեցող անհատներուն հաւաքուելու եւ մասնակցելու աստուածաշնչեան բնագրերու վերաբերեալ քննարկումներին: Ահա մի քանի նշանաւոր հարթակներ:

1. YouVersion Աստուածաշունչի յաւելում

YouVersion-ն աստուածաշնչեան յայտնի յաւելում է, որ կ'ապահովէ տարբեր թարգմանութիւններու, ընթերցանութեան ծրագիրներու եւ ուսումնական աղբիւրներու հասանելիութիւնը: Ան կ'ընդգրկէ համայնքային գործառոյթ, ուր զանազան անձեր կրնան միանալ Աստուածաշունչի ուսումնասիրութեան խմբերուն, մասնակցիլ քննարկումներուն:

2. Bible.org համայնք

Bible.org-ն առցանց համայնք մըն է, ուր անձեր կրնան միանալ զրուցակցութեան, անդամակցիլ ուսումնական խմբերուն եւ օգտուիլ հարուստ ուսումնասիրութեան աղբիւրներուն: Հարթակը կը խրախուսէ համագործակցական ուսուցումը եւ գործածողներու համար տարածք կը տրամադրէ հարումներ ուղղելու եւ պատկերացումներ հաղորդելու համար:

3. Faithlife (Logos Bible Software)

Faithlife-ը, որը կապուած է Logos Bible Software-ի հետ, հարթակ է, որ կը տրամադրէ Աստուածաշունչի ուսումնասիրութեան գործիքներ՝ ներառեալ մեկնաբանութիւններ, ուսումնական ուղեցոյցներ եւ համայնքային քննարկումներ: Գործածողները կրնան միանալ խումբերուն, մասնակցիլ քննարկումներուն եւ աղբիւրներ յուշել այլոց:

4. Bible Gateway համայնք

Bible Gateway-ը լայնօրէն օգտագործուող առցանց աստուածաշնչեան հարթակ է, որը նաեւ ունի համայնքային բաժին: Օգտագործողները կրնան մասնակցիլ քննարկումներուն, հարցումներ տալ եւ դիտարկել Աստուածաշունչի տարբեր բաժիններ եւ նիւթեր առցանց այլ համայնքներու հետ:

5–7. StudyLight.org, Blue Letter Bible, Stack Exchange

StudyLight.org-ը, Blue Letter Bible Community-ն եւ Stack Exchange-ն Աստուածաշունչի ուսումնասիրութեան առցանց համայնքներ են, որոնք ունին զրուցակցութեան, մեկնաբանութեան եւ ուսումնասիրութեան գործիքներ: Օգտագործողներն Աստուածաշունչի հետ կապուած հարցումներ կրնան տալ եւ նաեւ պատասխանել՝ նպաստելով գիտելիքի փոխանակման եւ համագործակցութեան միջավայրի ստեղծման:

Մեր այս յօդուածով ակնարկ մը նետել փափաքեցանք՝ Աստուածաշնչի ուսումնասիրութիւններու համար արհեստական բանականութեան եւ համացանցի գործածութեան խնդրին: Թէեւ շատ նոր է այս նիւթը թուային աշխարհի մէջ, բայց եւ այնպէս ներկայ դարուն մէջ անցեալ տարին արդէն շատ հեռու թուական է: Զարգացումն այդքան արագ է, որ այլեւս նոր չկայ: Այսօրուայ նորը վաղն արդէն հին է: Աստուածաշունչի ուսումնասիրութիւններն ալ պէտք ունին յարմարիլ թուայնացման զարգացումներուն:

Նաեւ կ'ուզենք շեշտել հետեւեալը. մեր այս աշխատութեան մէջ արհեստական բանականութեան Աստուածաշունչի ուսումնասիրութիւններու գետնի մէջ դրական ազդեցութիւններու մասին արտայայտուեցանք եւ ուշադրութիւն չի դարձուցինք ժխտական¹⁵ եւ այլ ազդեցութիւններու

¹⁵ Վտանգներէ մէկն այն է, թէ եթէ անձ մը իր վստահութիւնը դրած է արհեստական բանականութեան տուեալներու վրայ, շատ դիւրին կրնայ իր Աստուծոյ նկատմամբ հաւատքը կորսնցնել ստացած պատասխանով: Նիւթը չխճողելու համար կը բաւարարուինք տալ պարզ օրինակ մը, զոր ստացանք մեր chatGPT-ի տուած մէկ հարցումով.

Հետեւեալն էր հարցումը. Does God exist? Աստուած կա՞յ:

վրայ: Կրօնական ընկերաբանություն¹⁶, կրօնքի եւ այլ գիտություններու փոխյարաբերություններու ուսումնասիրության մէջ արհեստական բանականությունեան ներդրումի¹⁷, արհեստական բանականությունեան կրօնական տեսանկիւնէն ապագային¹⁸ եւ տարբեր շարժումներու¹⁹ եւ նման նիւթերու մասին չենք արտայայտուած: Բաւարարուած ենք նշել քանի մը աշխատություններ: Այս պարագան շատ մեծ ուսումնասիրության գետին է:

Եւ հետեւեալն էր պատասխանը. «Բարձրագոյն ուժի կամ աստուածութեան գոյութեան հարցը խորապէս փրիստփայական է եւ դարեր շարունակ քննարկուած է աստուածաբաններու, փրիստփաներու, գիտնականներու եւ տարբեր հաւատալիքներու համակարգերու պատկանող անհատներու կողմէ: Աստուծոյ գոյութիւնը անձնական հաւատքի եւ մեկնաբանութեան խնդիր մըն է, որ յաճախ ազդուած կ'ըլլայ մշակութային, կրօնական եւ փրիստփայական տեսանկիւններէ:

Ձուտ տրամաբանական տեսանկիւնէ կարելի չէ Աստուծոյ գոյութիւնը էմպիրիկ ապացոյցներ կամ գիտական մեթոդներ օգտագործելով վերջնականապէս ապացուցել կամ հերքել: Աստուծոյ հանդէպ հաւատքը յաճախ կը հիմնուի հաւատքի, անձնական փորձառություններու, մշակութային դաստիարակութեան եւ կրօնական բնագրերու մեկնաբանություններու վրայ:

Աստուծոյ էութեան եւ գոյութեան մասին կրօնական տարբեր աւանդություններ տարբեր տեսակէտներ կ'առաջարկեն՝ սկսելով մէկ ամենակարող աստուածութեան վերաբերեալ միաստուածեան հաւատալիքներէ, մինչեւ բազմաթիւ աստուածներու կամ հոգեւոր ուժերու վերաբերեալ բազմաստուածեան հաւատալիքներ:

Ի վերջոյ, Աստուած գոյութիւն ունի թէ ոչ, հարց է, որ իւրաքանչիւր մարդ պէտք է ուսումնասիրէ եւ պատասխանէ իր համար՝ հիմնուելով իր սեպհական համոզումներու, փորձառությունների եւ աշխարհայեացքի վրայ»:

Բնականաբար մեքենայէ մը այս հարցումին յայտնութեան վրայ հիմնուած ճշգրիտ պատասխան մը սպասել սխալ է, բայց եւ այնպէս շատեր կը հարցնեն արդէն այս հարցումը եւ կը ստանան նման պատասխաններ եւ կը ձեւաւորեն իրենց հաւատքը:

¹⁶ Այս յօդուածը մասնաւորապէս կ'ուսումնասիրէ արհեստական բանականությունեան կրօնական ընկերաբանութեան ոլորտի ազդեցություններու հաւանականությունները: Kimura, T. (2017). Robotics and AI in the sociology of religion: A human in imago roboticae. Social Compass, 64(1), 6–22. <https://doi.org/10.1177/0037768616683326>:

¹⁷ Այս աշխատութեան մէջ հեղինակը կրօնը հասկնալու համար կ'առաջարկէ գործածել արհեստական բանականությունեան միջոցով կատարուած հետազոտությունները՝ կրօնքը միաձուլելով հոգեբանությունեան եւ մարդաբանությունեան հետ:

¹⁸ SÉA MERCER, CALVINB & TROTHEN, TRACY J., Religion and the Technological Future, An Introduction to Biohacking, Artificial Intelligence, and Transhumanism, Palgrave Macmillan, Cham, Switzerland, 2021:

¹⁹ Այս պարագաներէն մէկն է Apocalyptic AI-ն, որ նոր շարժում մըն է, որու հետեւորդները կը սպասեն այն զարգացումը, ուր մարդիկ, որոնք բոլորովին յուսալքուած ըլլալով իրենց սահմանափակ մարմիններէն, պիտի կարողանան իրենց բանականությունը ներբեռնել մեքենաներու մէջ եւ պիտի կարենան ապրիլ անշօշափ (ֆր. virtuel, միջազգ. virtual) աշխարհի մէջ: Հետեւեալը շատ հետաքրքիր յօդուած է: Իր աղբիւրներու ցանկին մէջ կը պարունակէ բաւական մեծ ծաւալի հրատարակություններ, որոնք կրնան լաւ գաղափար ստեղծել այս նիւթի մասին: GERACI, ROBERT M. Apocalyptic AI: Religion and the Promise of Artificial Intelligence, Oxford University Press, Journal of the American Academy of Religion, Vol. 76, No. 1 (Mar., 2008), էջ 138–166:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Այս յօդուածը կ'ուսումնասիրէ արհեստական բանականութեան եւ համացանցի ներառութեան կարելութիւններն Աստուածաշնչի ուսումնասիրութիւններու ոլորտին մէջ: Քանի որ միջոցներու զարգացումն անդադար է, կրօնական կրթութեան մէջ անոնց կիրառումը կարեւոր կը դառնայ: Յօդուածին մէջ կ'ուսումնասիրուի, թէ ինչպէս արհեստական բանականութիւնը կրնայ նպաստել Աստուածաշունչի աւելի խոր ըմբռնման:

Յօդուածը կ'ուսումնասիրէ համացանցի դերը միատեղ Աստուածաշունչի հեռակայ իրական ժամանակի քննարկումներու եւ հարուստ աղբիւրներու հասանելիութեան առաւելութիւնները եւ նաեւ արհեստական բանականութեան եւ համացանցի համագործակցութեան փոխազդեցութիւնը Աստուածաշնչի ուսումնասիրութիւնների ոլորտի մէջ:

Պէտք է նշել, թէ շատ նուազ յօդուած հրատարակուած է աշխարհով մէկ: Այս նիւթը բոլոր աշխարհի մէջ շատ քիչ ուսումնասիրուած նիւթ է եւ ուսումնասիրութեան մեծ դաշտ մը կը պարունակէ իր մէջ: Բայց յայտնի է, թէ շատ մեծ ապագայ մը գոյութիւն ունի:

ՀԻՄՆԱԲԱՌԵՐ

Աստուածաշունչի ուսումնասիրութիւն, արհեստական բանականութիւն, համացանց, աւանդական եղանակներ, արդի եղանակներ

РЕЗЮМЕ

В этой статье рассматривается роль и применение Интернета и искусственного интеллекта в современной библейской науке, а также изучаются возможности эффективного использования новых технологий. Мы начали с краткого обзора традиционных методологий, используемых в библейской науке, а затем обратили внимание на ряд передовых интернет-приложений, которые получили значительное распространение за относительно короткий период времени. Затем мы обсудили многочисленные области искусственного интеллекта, которые в настоящее время используются или могут быть исполь-

зованы в библейских исследованиях. Необходимо признать растущее значение Интернета и искусственного интеллекта (ИИ) в современной библейской науке. В эпоху, когда технологии развиваются с экспоненциальной скоростью и ежедневно появляются новые приложения, крайне важно признать незаменимую роль этих двух областей в библейских исследованиях. Однако также важно рассмотреть потенциальные проблемы и этические соображения, связанные с их использованием. В заключительном разделе этой статьи мы представляем предварительный анализ потенциальных негативных последствий ИИ для верований. Мы полагаем, что эта тема заслуживает дальнейшего изучения и анализа в рамках отдельной статьи или исследовательского проекта.

SUMMARY

This article examines the role and application of the Internet and artificial intelligence in contemporary Bible Studies, and explores how new technologies can be effectively used. We began with a brief overview of traditional methodologies used in Bible Studies and then turned our attention to a number of cutting-edge Internet-based applications that have gained considerable traction in a relatively short period of time. We then discussed the many areas of artificial intelligence that are currently being used or could be used in Biblical Studies. The growing importance of the Internet and artificial intelligence (AI) in contemporary Bible Studies must be recognized. In an era where technology is advancing at an exponential rate and new applications are emerging daily, it is critical to recognize the indispensable role of these two fields in Biblical Studies. However, it is also important to consider the potential problems and ethical considerations associated with their use. In the final section of this article, we presented a preliminary analysis of the potential negative effects of AI on beliefs. We believe that this topic deserves further study and analysis in a separate article or research project

